

Käsitteellisiä sekaannuksia, osa 2 (Anne Ollila)

Matti Kamppinen esittelee laajasti tämänhetkistä aika-tutkimusta kirja-arviossaan "Aika, teknologia ja kulttuuri" (*Tieteessä tapahtuu* 2/2001). Olen joiltakin osin samaa mieltä Kamppisen kanssa, mutta arvionsa lopuksi Kamppinen esittää hieman kummallisia tulkintoja omasta tutkimuksestani *Aika ja elämä. Aikakäsitys 1800-luvun lopussa*, joten on syytä kommentoida Kamppisen näkemyksiä.

Kamppisen mielestä olen käyttänyt käsitteitä sekavasti ja väärin, joten katsotaanpa nyt tarkemmin, mihin Kamppisen kritiikki perustuu. Mielestäni Kamppinen on tulkinnut tutkimustani tarkoitushakuisesti ja harhaanjohtavasti, sillä hän laittaa nimiini väitteitä, joita en ole esittänyt ja joita en hyväksy.

Kamppisen mukaan olen ymmärtänyt kronologian väärin, kun esitän tutkimukseni johdannossa muutamia kriittisiä kommentteja historiantutkimukseen sisältyvästä kronologiasta. Kamppiselta jää tässä yhteydessä huomaamatta eräs keskeinen täsmennys: Totean, että *lineaarisuutta* korostava kronologia käy ongelmalliseksi, kun tutkimme eri kulttuureja ja eri aikakausina eläneiden ihmisten toimintaa. Jos tutkija jäsentää menneisyyttä lineaarisen kronologian mukaisesti, hän projisoi oman aikakäsityksensä menneisyyteen huomaamatta toisen aikakauden tai kulttuurin erilaista tapaa jäsentää aikaa.

Mitä tämäntyyppinen kronologia tarkoittaa ja minkälaista tietoa se tuottaa? Kamppinen on itse esittänyt tästä asiasta varsin osuvan määritelmän: "Lineaarisen aikakäsityksen mukaan prosesseilla on alku ja loppu, ja niiden väliin sijoittuvat tapahtumat ovat ainutkertaisia. - Historiankirjoituksemme tarjoilee todellisuuden lineaarisena. Kaikille tapahtumille on oma lokeronsa, ja koulun historiantunneilla pääsevät loistamaan ne, jotka muistavat milloin paavius rappeutui tai milloin ensimmäinen ristiretki tehtiin."⁽¹⁾ Juuri tällaista historiantutkimukseen sisältyvää kronologiaa olen kritisoinut, koska se latistaa ajan lineaariseksi jatkumoksi. Historioitsijat eivät kai yleensä tulkitse aikaa näin yksioikoisesti, mutta historiantutkimuksessa käytetyt aikajanat ja useita tutkimuksia hallitseva kronologinen esitystapa lokeroivat historialliset tapahtumat ja ilmiöt lineaariseksi kehityskertomukseksi, mikä on mielestäni ongelmallinen näkökulma menneisyyteen.

Periaatteessa historioitsijat voisivat analysoida erilaisia ajallisia prosesseja ja aikakäsityksiä. Näin ei kuitenkaan tapahdu, koska historioitsijat eivät yleensä problematisoi aikaa omissa tutkimuksissaan. Historiantutkimuksessa toteutettu kronologia ei siis tarkoita oppia ajasta vaan se rakentuu lineaariseksi aikajanaksi.

Yksi esimerkki toisenlaisesta tavasta analysoida menneisyyttä on Fernand Braudelin Välimeri -tutkimus, jossa Braudel jakaa ajan kolmeen tasoon (geohistoria, konjunktuurit ja tapahtumahistoria). En pidä Braudelia auktoriteettina ja esikuvana kuten Kamppinen

näkyä luulevan, sillä oma tulkintani ajasta poikkeaa huomattavasti Braudelin rakennehistoriallisesta analyysistä. Esittelen työssäni lyhyesti Braudelin näkemyksiä, koska Braudelin tutkimus on historioitsijapiireissä niin tunnettu, että sitä on syytä kommentoida.

*

Kamppinen pitää esittämäni ajan kolmijakoa (syklinen, subjektiivinen ja lineaarinen aika) kyseenalaisena ja sen tilalle hän tarjoaa oman tulkintansa ajasta. Kamppisen mukaan olisi hyödyllisempää erotella aikaa tiettyjen vastakohtaparien kautta: syklinen - lineaarinen, relatiivinen - absoluuttinen sekä subjektiivinen - objektiivinen muodostavat sen analyysimallin, jonka puitteissa aikaa olisi tulkittava. Tässä tapauksessa tutkimuksellista esikuvaa ei tarvitse hakea kaukaa, sillä Kamppinen on itse käyttänyt juuri näitä käsitteitä omissa tutkimuksissaan.⁽²⁾ Kun Kamppinen syyttää minua käsitteellisestä tumpuloinnista, tosiasiaa syytös taitaa kohdistua siihen että en ole käyttänyt samoja käsitteellisiä välineitä kuin hän itse on tehnyt.

Dualistiset käsiteparit voivat olla käyttökelpoisia, jos tutkimuksen tarkoituksena on luokitella ja lokeroita tutkittavia ilmiöitä. Oma lähestymistapani on kuitenkin toisenlainen. Tutkimuksessani analysoin niitä merkityksiä, joita ajalle annettiin eri tilanteissa ja toiminnoissa. Mielestäni tutkimukseni kiinnostavin osuus löytyy niistä käsittelyluvuista, joissa analysoin muistin merkitystä ajan ymmärtämisessä ja uskonnolliseen ajatteluun perustuvia pohdintoja ikuisuudesta Uskonnollisuus merkitsi velvoitetta pelastaa sielu kuoleman kautta ikuisuuteen ja usko tuonpuoleiseen määritteli sen, miten ihmisten tuli elää maanpäällinen elämänsä. 1800-luvun lopun tilanne on erityisen kiinnostava, koska maallistuminen oli voimistumassa. Uskonnollisen ajattelun rinnalla oli siis muotoutumassa toisenlainen tulkinta ajasta, jossa ikuisuudelle ei enää ollut tilaa.

Lisäksi Kamppinen näyttää tarkoituksellisesti jättäneen huomioimatta sen, että tutkimukseni johdannossa sanoudun irti sellaisesta lähestymistavasta, jossa todellisuutta jäsennetään dualististen vastakohtaparien kautta Dualistinen kahtiajako on ongelmallinen, koska siinä sitoudutaan vastakkainasetteluun, joka voi olla tutkimuksellisesti harhaanjohtava: se estää näkemästä niitä asioita ja ilmiöitä, jotka eivät toimi vastakohtaparien ehdoilla. Käsitteitä voidaan tietysti käyttää monella eri tavalla, mutta olennaista on, miten ne toimivat tutkittavien ilmiöiden jäsentämisessä ja ajattelun apuvälineinä sekä minkälaista tietoa niiden avulla tuotetaan. Kamppiselle on ilmeisesti tärkeämpää luokitella ja lokeroita ilmiöitä tiettyjen käsitteiden avulla kuin pohtia niitä rajoja ja mahdollisuuksia, joita näiden käsitteiden käyttöön liittyy. "Kätevät" käsitteelliset erottelut sisältävät samalla tietoteoreettisia sitoumuksia, joita Kamppinen ei näytä olevan halukas pohtimaan ja erittelemään.

Syklisyys ja lineaarisuus ovat silti käyttökelpoisia käsitteitä, koska analysoimastani aineistosta käy ilmi, miten nämä kaksi aikajärjestelmää jäsensivät ihmisten elämää 1800-luvun lopussa. Mutta olennaista on huomata, että niitä ei pidetty toisilleen vastakkaisina ilmiöinä vaan ne toimivat limittäin ja lomittain, joten aika oli samanaikaisesti sekä syklistä että lineaarista. Tämä ei tietysti ole mikään uusi tulkinta, koska monet tutkijat ovat huomanneet saman asian kuten tuon tutkimuksessani esille.

*

Kamppinen ei myöskään hyväksy tulkintaani, että tietyissä tilanteissa aika pysähtyi tai pysäytettiin. Kumpaa on siis uskottava, Kamppista vai lähteitäni? Analysoimassani kirjeenvaihdossa todetaan, että sairaus ja pitkä toipilaskausi merkitsivät potilaalle ajan pysähtymistä ja hiljenemistä. Samalla sairautta pidettiin muistutuksena kuolemasta ja katoavaisuudesta. Kuolema puolestaan tulkittiin maallisen ajan pysähtymiseksi. Kristillisen tradition mukaisesti kuolemasta puhuttiin unena ja välitulana ennen ikuisuuteen siirtymistä, mutta surevien omaisten elämä jatkui tietysti entiseen tapaan sen jälkeen kun hautajais- ja muistamisrituaalit oli suoritettu. Ajan pysähtyminen tarkoittaa siis sitä, että kun tietyt toiminnot lakkaavat, aika pysähtyy ja menettää merkityksensä. Vai onko niin, että Kamppiselle ajan pysähtyminen on ajatuksellinen mahdottomuus, koska itse asiassa hän asettaa absoluuttisen ajan mittatikuksi kaikille muille aikakäsityksille: erilaiset tulkinnat ja käsitykset ajasta ovat toissijaisia sen rinnalla ja absoluuttinen aika toimii objektiivisena kehikkona, joka jatkaa kulkuaan riippumatta siitä mitä ihmiset ajattelevat tai tekevät. Tämähän merkitsee paluuta newtonilaiseen aikakäsitykseen.

Kamppinen syyttää minua myös absoluuttisen ja lineaarisen ajan sekoittamisesta. Kamppisen olisi ollut syytä lukea tarkemmin, mitä sanon näistä kahdesta aikakäsityksestä. Johdannossa totean, että absoluuttinen aika virtaa itsestään ja tasaisesti ilman suhdetta mihinkään ulkopuoliseen (newtonilainen aikakäsitys). Analysoidessani lineaarista aikaa korostan sen sijaan näkemystä, että erilaiset aikataulut ja ajanlaskutavat (kuten myös historiantutkimuksessa käytetyt aikajanat ja aikakausijaottelut) ovat ihmisten luomia ja siksi sopimuksenvaraisia sekä muutettavassa.

Tietysti näillä aikajärjestelmillä on myös alkunsa ja loppunsa kuten Kamppinenkin toteaa. Käsitteellinen ero absoluuttisen ja lineaarisen ajan välillä on mielestäni selvä, koska absoluuttinen aika on abstraktio eikä se kuulu sopimuksenvaraisiin järjestelmiin. Kello on tärkeä lineaarisessa aikajärjestelmässä, sillä se on mahdollistanut entistä tarkemmat aikataulut. 1800-luvun lopussa tapahtunut ajan yhdenmukaistaminen on malliesimerkki aikataulujen ja ajanlaskutapojen sopimuksenvaraisuudesta, mutta se oli ennen kaikkea hallinnollinen toimenpide - kaikille määrättiin ja määriteltiin sama yhtenäinen aika. Silti yhdenmukaistettu ja aikatauluilla säädelty aika ei hallinnut ihmisten elämää totaalisesti vaan ainoastaan tiettyjä osa-alueita ja toimintoja.

Olen samaa mieltä Kamppisen kanssa siitä, että tässä näyttää tosiaankin tapahtuneen käsitteellisiä sekaannuksia. Mutta kun etsitään syytä näihin sekaannuksiin, Kamppisen on parasta katsoa peiliin.

1. Matti Kamppinen: Ajat muuttuvat. Esseitä ajasta, riskeistä ja tieteellisestä maailmankuvasta. Helsinki 2000, 13-14.

2. Matti Kamppinen: Enkelten aika. Aikakäsityksistä ja elämän tarkoituksesta. Helsinki 1999, 10-11, 101-102; Kamppinen 2000, 11-14, 51.

Kirjoittaja on kulttuurihistorian dosentti, joka toimii tällä hetkellä kulttuurihistorian professorina Turun yliopistossa.